

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТТА НА ТРУДА И ЗАЕТОСТТА В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Цветан ИЛИЕВ
ts.iliev@gmail.com

*Главен асистент доктор по икономика, Висше транспортно училище „Тодор Каблешков” – София,
БЪЛГАРИЯ*

Резюме: *Едно от основните предизвикателства, стоящо пред страната ни в процеса на установяване на пазарани отношения между икономическите агенти и задълбочаващо се с членството в ЕС, е преодоляването на изоставането на доходите и улесняването на конвергенцията с развитите и благоденстващи държави. Процесът на сближаване е затруднен допълнително от два особено актуални за съвременния етап на развитие проблема: големината на разликите, които тя се надява да преодолее, и бързото намаляване на населението в трудоспособна възраст. В краткосрочна перспектива спадът може да се компенсира чрез повишаване на икономическата активност на населението. В дългосрочен план, обаче, ръстът на икономическата активност е лимитиран и ако се възприема като единствен фактор, това неизбежно ще доведе до спад на производството. Пътят за компенсиране на растежа е увеличаване на производителността на труда, което трябва да осигури развитие във времето на конвергентните процеси.*

Обект на изследване в настоящата разработка са промените в структурата на заетите в българската икономика в периода 2000 – 2007 г. На тази основа се анализират настъпилите изменения в производителността на труда като резултат от генерирането на нови работни места. Процесите на реструктуриране на икономиката променят сериозно условията за създаване на работни места в отделните сектори на националния стопански комплекс. Те поставят определени изисквания пред носителите на работна сила от гледна точка на качество, съобразено с „интелектуализацията” на икономиката.

Ключови думи: *икономическа трансформация, заетост, производителност на труда*

Едни от основните приоритети в последните години и особено след 01.01.2007 г., при пълноправното членство на България в ЕС, са свързани с преодоляване на изоставането на доходите и улесняване на конвергенцията с развитите страни – членки на съюза. Пътят за тяхното практическо реализиране е до голяма степен затруднен, от една страна, от големите разлики, които е необходимо да се преодоляват, а от друга – от непрекъснатото намаляване на населението в трудоспособна възраст.

Намаляването на населението в трудоспособна възраст е обективен процес, който и в бъдеще ще продължи, на фона на превърналия се в трайна тенденция демограф-

ски срыв. При това положение пътят на конвергенцията преминава през повишаване на икономическата активност. Толеранс в това отношение е налице, но само в краткосрочен план. В дългосрочна перспектива достигането на предела на икономическата активност ще доведе до неизбежно намаляване в обема на производството, ако не се осигурят необходимите предпоставки за нарастване производителността на труда. Ето защо, постигането на горепосочените приоритети трябва да бъде съпроводено от едновременно нарастване и на икономическата активност на трудоспособното население, и на производителността на труда.

Въвеждането на системата на Валутен борд безспорно има дисциплинарен ефект за цялата икономика и допринесе за реализирания в последните години непрекъснат растеж. Растежът на БВП – средногодишно за периода 2000 – 2007 г. с около 5 на сто [Статистически годишник за съответните години, НСИ], е съпроводен с увеличаване на заетостта. В тази връзка, внимание заслужава въпросът, **дали растежът е има екстензивен характер – постигнат само в резултат на количествено увеличение в броя на заетите, или е постигнат на интензивна основа – чрез повишаване на производителността на труда?**

Търсенето на отговор на така поставения въпрос се извършва чрез проследяване и анализиране на темповете на изменение в заетостта, БВП, БДС и производителността на труда в периода 2000 – 2007 г., както за икономиката като цяло, така и в секторен разрез. За по-голяма достоверност на анализа измененията в БВП, БДС и производителността на труда са изчислени чрез елиминирание на ценовите промени по метода на дефлирането. За целта, динамичните редове са представени по цени от 2000 г., а производителността на труда е изчислена по методиката на НСИ като БДС на един зает.

Промените в сферата на заетостта в българската икономика, а и в страните, поели в началото на 90 – те години на XX век по пътя на реформите, са в причинно – следствена връзка с темповете и насоката на трансформационните процеси. В значителна част от икономическите изследвания фокусът на вниманието е съсредоточен върху Шумпетеровия процес на „креативно разрушение“ и неговото влияние върху промените в заетостта – по-точно, закриването на едни работни места и откриването на други. [Dimova, R., August 2003: 2 – 6; Gomez – Salvador, R., All. Musso, M. Stocker, J. Turunen, October 2006: 9]

Процесът на създаване на нови работни места би могъл да се разглежда в два аспекта. От една страна, създаването на заетост е свързано с преливането на работни места от по-слабо към по-високо продуктивни отрасли и сектори от националното стопанство. От друга страна, разкриване на нови работни места за сметка на намаляване на безработицата, като противовес на реформите, свързани с реструктуриране на ниско-ефективни производства. Може да се каже, че

двата процеса се наблюдават в българската икономика в началото на XXI век.

Данните от таблица 1 показват непрекъснато нарастване на заетостта за разглеждания период, като през 2007 спрямо 2000 г. броят на заетите е нараснал със 733, 9 хил. Това увеличение би могло да се отдаде на разкриването на много програми за заетост, като част от активните мерки на пазара на труда, прилагани от българското правителство. Сам по себе си, този факт по-казва, че това са работни места, създавани основно по оста „безработица – нискоефективна заетост“. Такъв тип заетост не може да се обвърже реално с процесите на реформиране в българската икономика и не допринася за повишаване на нейната конкурентоспособна база сред останалите страни от ЕС.

Не трябва да се отрича и фактът, че една част от работните места са създадени в реструктурирани производства и отрасли, където социалната справедливост е на заден план, а водещо значение има производителността на работещите и пазарната целесъобразност. Трудно е, обаче, да се прецени каква част от тези работни места са резултат от ефективна трансформация на производствената база или от инвестиции във нови производства.

Разпределението на заетите по сектори на националната икономика следва логиката на развитие на световните стопански процеси. Най-голям е броят на работните места в услугите, следвани от промишлеността и селското стопанство. През 2007 г. Техните относителни дялове в общата заетост са съответно 52,0, 28,3 и 19,7%. При анализирането на тези данни, не трябва да се пропуска факта, че трансформационните процеси, свързани с нарастване на заетостта в услугите спрямо промишлеността и селското стопанство, се дължат на настъпилите промени в потребителското търсене. На този етап, потребителите са ориентирали своите предпочитания преобладаващо към услуги, а не както в периода между 60 – те и 80 – те години на XX век – към промишлени стоки. Нещо повече, поставянето на икономиката и производството на интелектуална основа през XXI век „...предизвиква промяна в цели индустрии и промишлени сектори. Променят се производствените устои – от масово производство и масово потребление се върви към предлагане на по-специализирани продукти и

услуги.” [Тофлър, Ал., Х. Тофлър, 2007: 156; Shettcat, R., January/February 2001: 35]

Оценката на ефективността на нарастването на заетостта и нейното реструктуриране в посока към услугите би могла да се извърши чрез анализирането на настъпилите изменения в производителността на труда.

През разглеждания период производителността на труда общо за икономиката нараства с 4,31%. В промишлеността отчитаният ръст е 12 на сто, а в услугите едва 0,13 на сто. Тенденцията в селското стопанство е към сериозно намаление, като за 2007 спрямо 2000 г. то е 37,75%. Тези данни биха могли да се интерпретират в няколко посоки. На първо място, следвайки промените в заетостта, съкращаването на работни места в промишлеността и тяхното нарастване в услугите и свързаното с това нарастване на производителността в двата сектора може да се определи като естествен процес. В промишлеността този факт бихме го отдали на ефективното реструктуриране чрез закриване на нерентабилни производства, а в услугите ръстът е по-скоро екстензивен, изразяващ се в изграждане на капацитет. От друга страна, услугите все още не са достигнали максималните си възможности, имайки предвид новите тенденции в глобален план, свързани с повишаване интелектуалната основа на обслужването и продължаващата специализация в производствения процес. Глобалните процеси едва ли ще подминат и нашата страна, тъй като сме страна – членка на една голяма икономическа общност, където процесите на дифузия и конкуренция са сериозно засилени.

На второ място, масовизирането на промишлените стоки притъпява до известна степен потребителското им търсене, което задължава производителите от този сегмент на икономиката непрекъснато да се усъвършенстват, въвеждайки нови и по-ефективни методи на работа и повишавайки по този начин производителността на труда.

На трето място, процесите на спад в заетостта и производителността на труда в селското стопанство протичат паралелно и могат да се отдадат на грешките в политиката за развитие на сектора от началото на 90 – те години на XX век. Разрушена беше базата, на която трябваше да се модернизира селскостопанското производство и от там се стигна до тотален срив. Селата се обезлюдиха, младите хора не желаят да се занимават с

подобни дейности, а на новите агропредприемачи ще им трябва доста години докато успеят да стъпят на крака и да станат конкурентоспособни на силно субсидираното производство в европейските страни. Това налага една целенасочена политика от мерки, които да стимулират пазарното и конкурентно развитие на сектора. Възможности има, особено със стартирането на мерките, финансирани от структурните фондове.

В резултат на извършения анализ на промените в производителността на труда и заетостта могат да се направят следните изводи:

- Промените в заетостта, свързани с нейното нарастване в услугите и промишлеността и с намалението ѝ в селското стопанство, са естествен процес следствие от извършените реформи и влиянието на световните тенденции в развитието на икономиката;
- Тези промени не биха могли да се определят като изцяло ефективни, защото не са съпроводени със сериозен ръст в производителността на труда. Това показва, че реализираният растеж на БВП за изследвания период е по-скоро резултат от повишаване на заетостта и икономическата активност на населението, т. е. има екстензивен характер;
- Неговото интензифициране предполага изграждането на една целенасочена политика от страна на държавата за създаване на благоприятен бизнес климат, който да стимулира кретивното и конкурентно развитие на производството. В противен случай, икономическото ни развитие съвсем скоро ще достигне предела на икономическата активност на трудовите ресурси и ще прекъсне положителния тренд на развитие;
- Реформите биха могли да се фокусират в продължаване на процесите на намаляване на административното бреме за бизнеса, пренасочване на акцента от активни мерки на пазара на труда към подкрепа на търсенето на работа и засилване наблюдението и оценката на тези мерки, преоценка на трудовото законодателство и разпоредби при спазване на европейските изисквания, промени в образователната система и

нейното трансформиране в посока на подготовка на кадри за икономиката на услугите и др.

Тези мерки биха способствали, успоредно с оползотворяването на средствата от Структурните фондове на ЕС, за повишаване конкурентните устои на българското производство и заемането на достойни позиции в световното стопанство.

ЛИТЕРАТУРА:

[1.] Данните за БВП са от статистически годишник за съответните години и интернет страницата <http://www.stat.bg>, дефлирани в текущи цени от 2000 г.

[2.] Dimova, R. The Impact of Structural Reforms on Employment Growth and Labour productivity: Evidence from Bulgaria and Romania., William Davidson Institute Working Paper, № 600, August 2003, p. 2 – 6; Gomez – Salvador, R., All. Musso, M. Stocker, J. Turunen. Labour productivity developments in the Euro area., Occasional paper series, № 53, October 2006, p. 9.

[3.] Тофлър, Ал., Х. Тофлър. Революционното богатство. „Обсидиан“, С., 2007, с. 156.

[4.] Shettcat, R. Structural revolution: The interaction of product and labor markets. – Intereconomics, January/February, 2001, p. 35.

Таблица 1.

Заети в българската икономика по сектори за периода 2000 - 2007 г.

Години	Общо заети	Брой заети по икономически сектори					
		Промисленост		Сел. стопанство		Услуги	
		хил. души	%	хил. души	%	хил. души	%
2000	2 980.11	843.64	28.3	781.57	26.2	1354.90	45.5
2001	2 968.07	831.75	28.0	766.80	25.9	1369.52	46.1
2002	2 978.56	829.26	27.8	769.09	25.8	1382.10	46.4
2003	3 020.67	837.08	27.7	758.54	25.1	1 425.05	47.2
2004	3 236.39	892.08	27.6	807.69	25.0	1 536.62	47.4
2005	3 253.52	889.82	27.4	800.28	25.0	1 563.42	47.6
2006	3 612.0	1 011.10	28.0	738.60	20.4	1 862.30	51.6
2007	3 714.0	1 052.20	28.3	731.70	19.7	1 930.10	52.0

Източник: Статистически годишник за съответните години и <http://www.stat.bg>

Таблица 2.

Производителност на труда в българската икономика по сектори за периода 2000 - 2007 г., по съпоставими цени от 2000 г.

Години	Общо, лв.	Секторно разпределение		
		Промисленост	Сел. стопанство	Услуги
2000	8977,13	8442,48	4223,73	9796,38
2001	9334,43	8736,13	4289,59	10211,29
2002	9515,49	8551,19	3934,25	10577,71
2003	9718,74	8859,30	3944,29	10568,73
2004	9317,67	8624,00	3573,88	10231,64
2005	9437,30	8977,04	3205,88	10646,55
2006	9076,17	8878,31	3355,85	9441,99
2007	9364,47	9455,43	2629,37	9809,07

Източник: Изчисления на автора по Статистически годишник за съответните години и <http://www.stat.bg>

TENDENCIES OF THE LABOUR PRODUCTIVITY AND THE EMPLOYMENT IN BULGARIAN'S ECONOMY

Tsvetan ILIEV

Higher asistent PHD of economics, Higher transport school "Todor Kableshev" – Sofia.

BULGARIA

Abstract: *One of the main challenges, which is in front of our country, on the way of EU-integration, is the slower increase of value of incomes and the facilitation of convergate process. The process of the convergation is in a difficult position, as a result of two problems: the gap of differences that economy must gets over and that labour activity population is decreased faster than it is expected. In short- terms perspective the decrease can be got over with increasing the economic activity of population. In long-terms perspective the increase of the economic activity is limited, so if it is an only factor, it will lead to production decrease.*

The goal of this treatment is the changes of employment structure in bulgarian economy during 2000-2007.

Key words: *economic transformation, employment, labour productivity.*